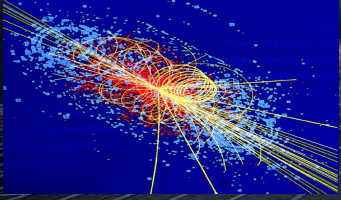

Wszechświat cząstek elementarnych

WYKŁAD 6

25.III.2009

Oddziaływania słabe

Cztery podstawowe siły

Oddziaływanie grawitacyjne

Oddziaływanie elektromagnetyczne

Oddziaływanie silne (jądrowe i kolorowe)

Siły jądrowe działają między nukleonami – przyciąganie; odpowiedzialne za tworzenie jąder atomowych. Wewnątrz nukleonów i innych hadronów (cząstek oddziałujących silnie) - kwarki i siły kolorowe między nimi.

Oddziaływanie słabe (elementarne i fundam.)

Rozpady promieniotwórcze niektórych jąder np. rozpad neutronu na p i antyneutrino el. Na poziomie fundamentalnym realizowane między kwarkami, we współpracy z oddziaływaniem e-m(oddz.elektrosłabe)

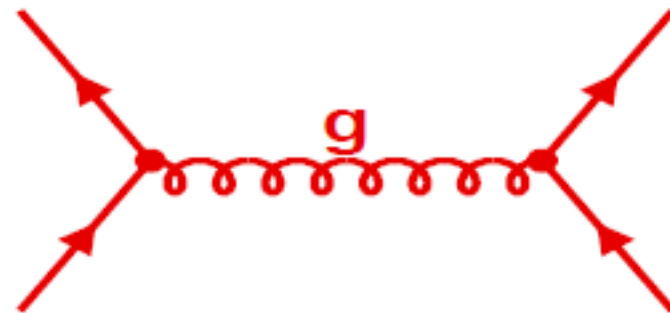
Siły -> oddziaływania fundamentalne

- Oddziaływania na poziomie fundamentalnym = emisja i pochłanianie bozonów (foton, W/Z, gluon, grawiton?)
  - Klasyfikacja: zasięg (z zasady Heisenberga $M \sim 1/x$)
grawitacyjne i elektromagnetyczne – zasięg nieskończony → masa fotonu (grawitonu?) = 0

silne – zasięg rozmiar protonu 10^{-15} m (tu uwięzienie)
słabe – zasięg 10^{-18} m (masa nośników 80-90 GeV)
  - Klasyfikacja: „siła” (strength) inaczej natężenie siły
- stałe sprzężenia α i α_s ...
- Silne > elektromagnetyczne > słabe > grawitacyjne**

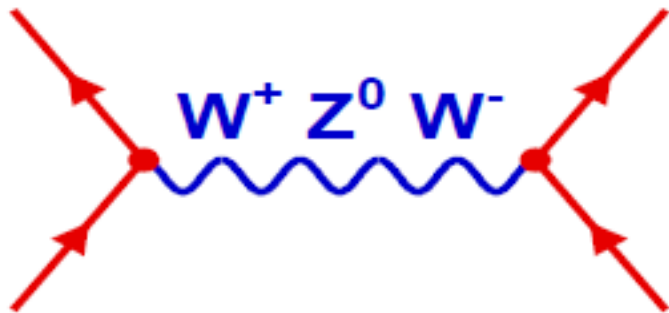
Diagramy Feynmana

elektromagnetyczne

silne

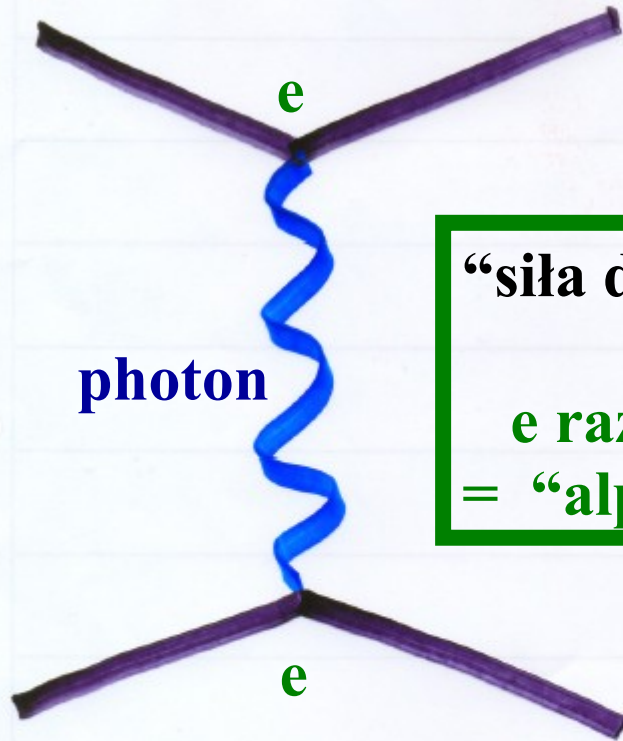

slabe

grawitacyjne

Diagramy Feynmana dla oddziaływań elektromagnetycznych

“siła działania”

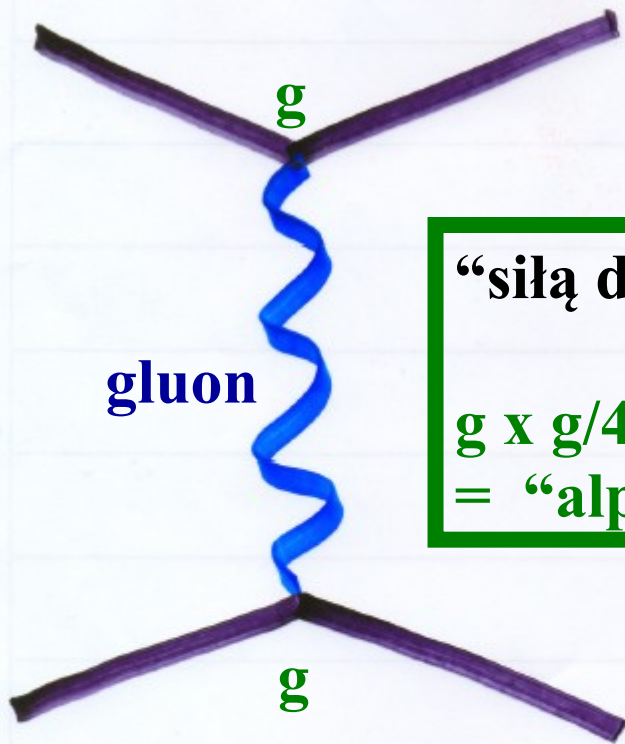
$$e \text{ razy } e/4\pi = 1/137 \\ = \text{“alpha”}$$

α

Proces rozpraszania dwóch elektronów

$ee \longrightarrow ee$

Diagramy Feynmana dla oddziaływań kolorowych

gluon

“siła działania”

$$g \times g/4\pi \sim 1/10 \\ = \text{“alpha}_s\text{”}$$

α_s

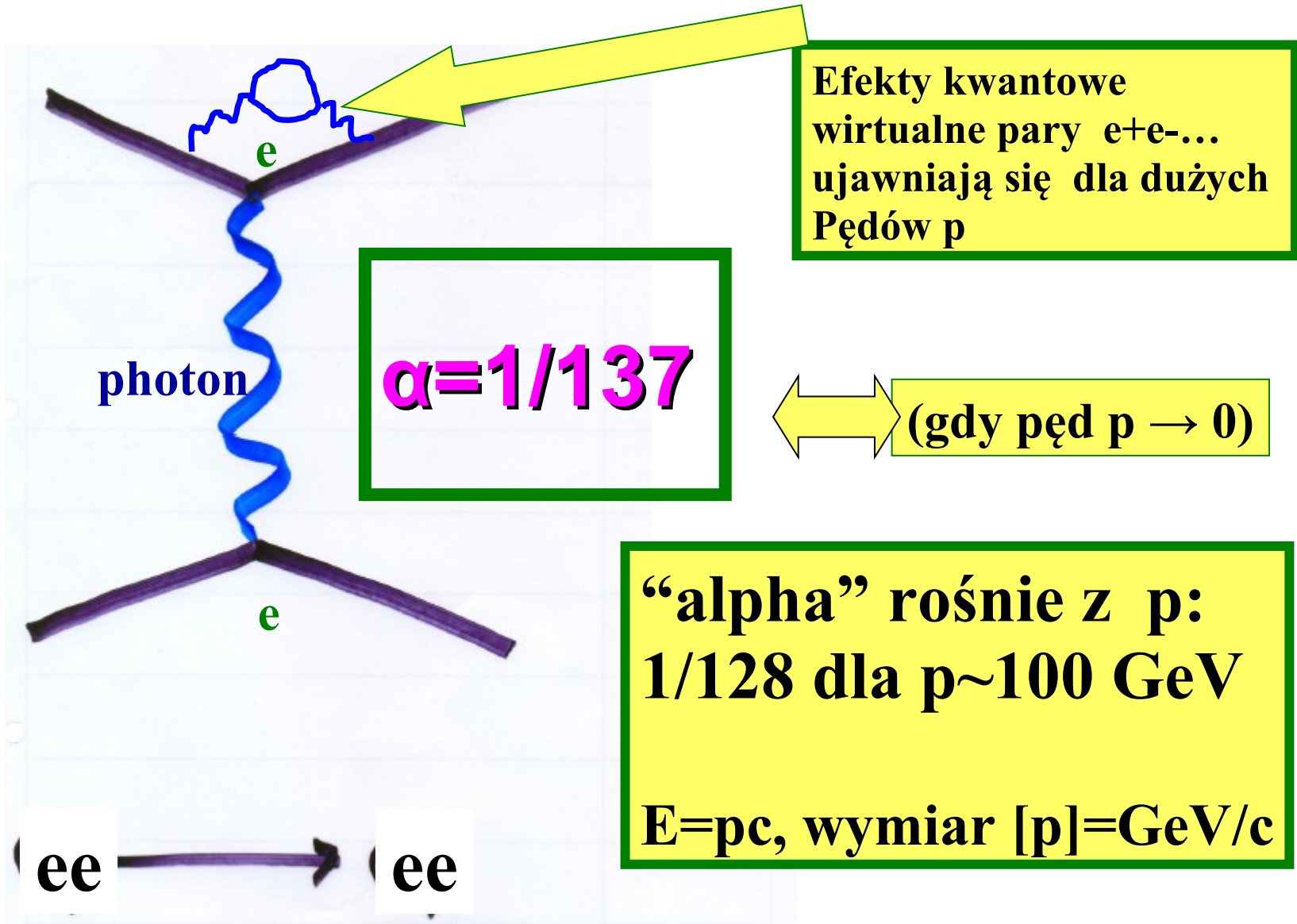
Proces rozpraszania dwóch kwarków

qq

qq

Diagramy Feynmana dla oddziaływań elektromagnetycznych

Efekty kwantowe wirtualne pary e^+e^- ... ujawniają się dla dużych Pędów p

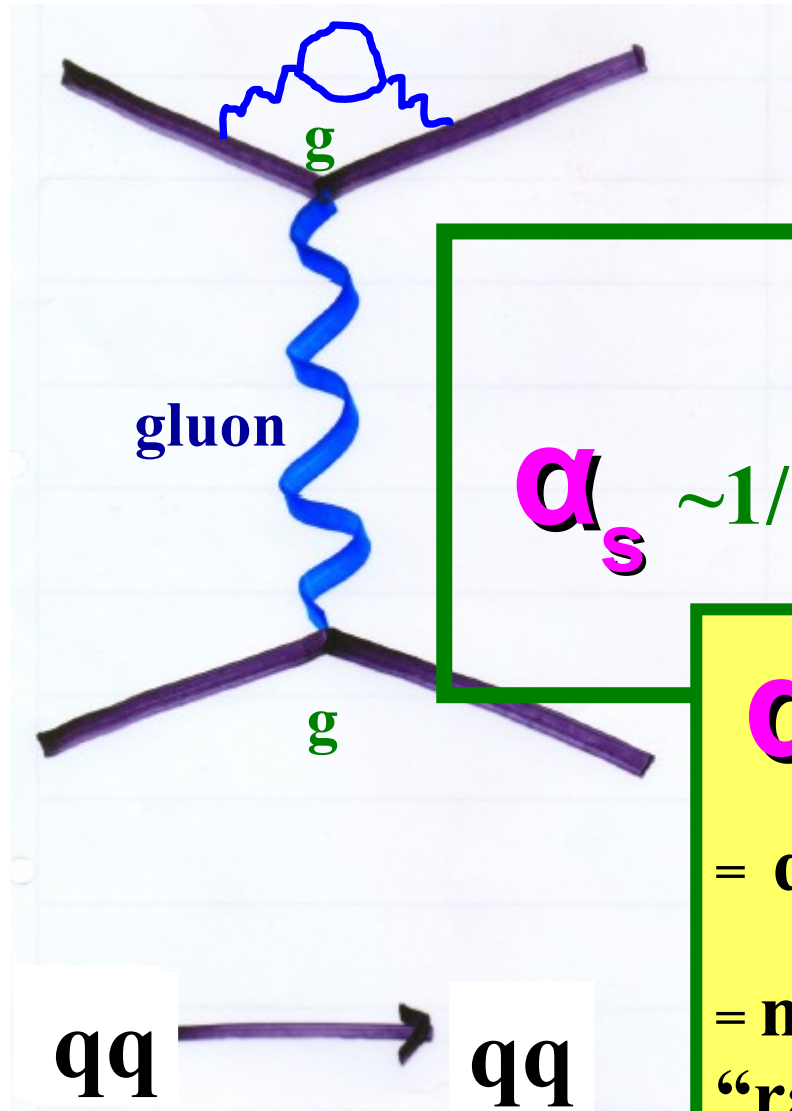
$$\alpha = 1/137$$

(gdy pęd $p \rightarrow 0$)

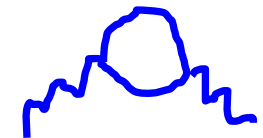
“alpha” rośnie z p :
1/128 dla $p \sim 100$ GeV

$E = pc$, wymiar $[p] = \text{GeV}/c$

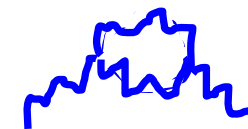
Feynman diagrams for chromomagnetic interaction

Jak w QED, w QCD

ale również

α_s maleje z pędem

= duża dla małych p

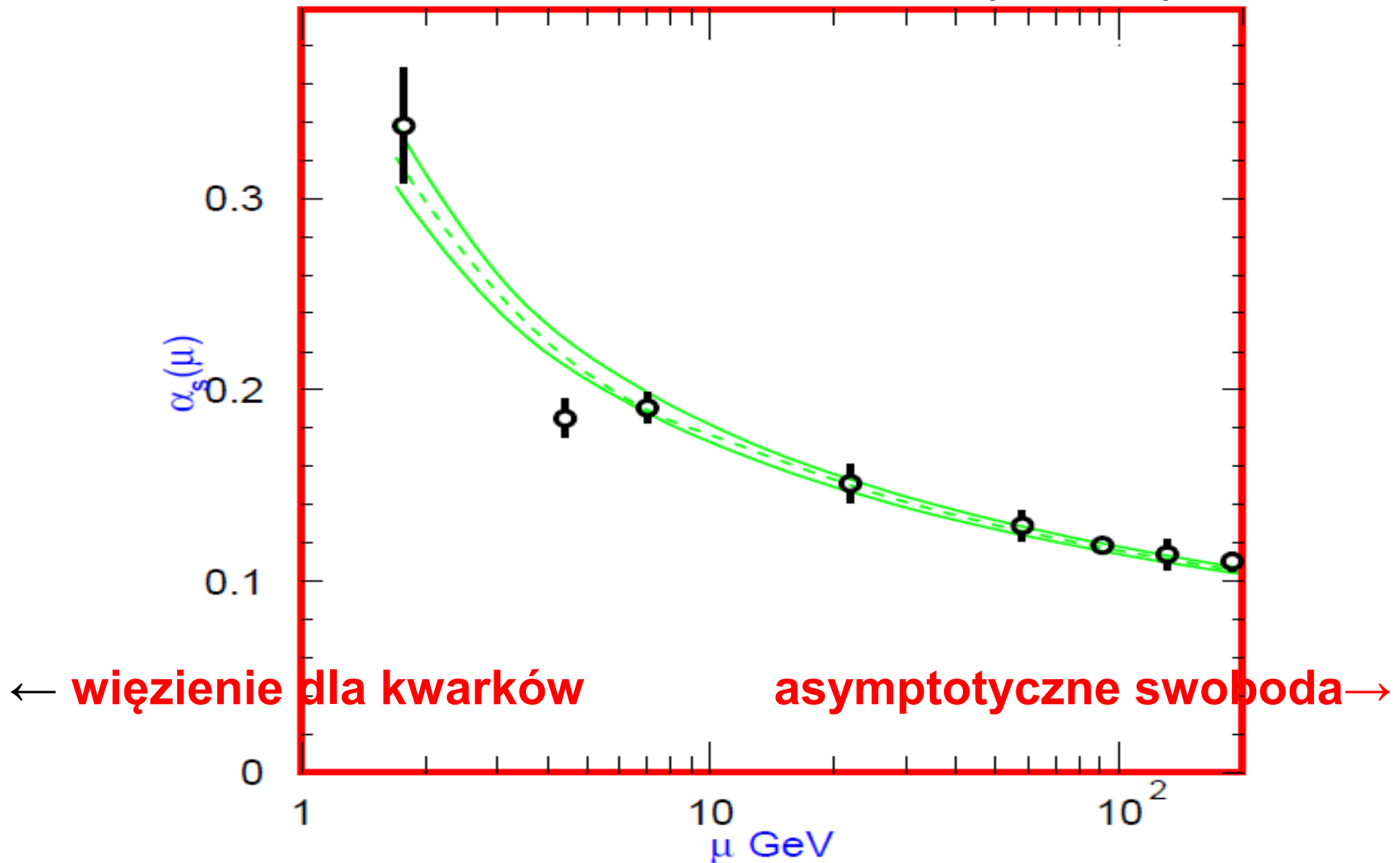
SILNE ODDZIAŁYWANIA!

= mała dla dużych p

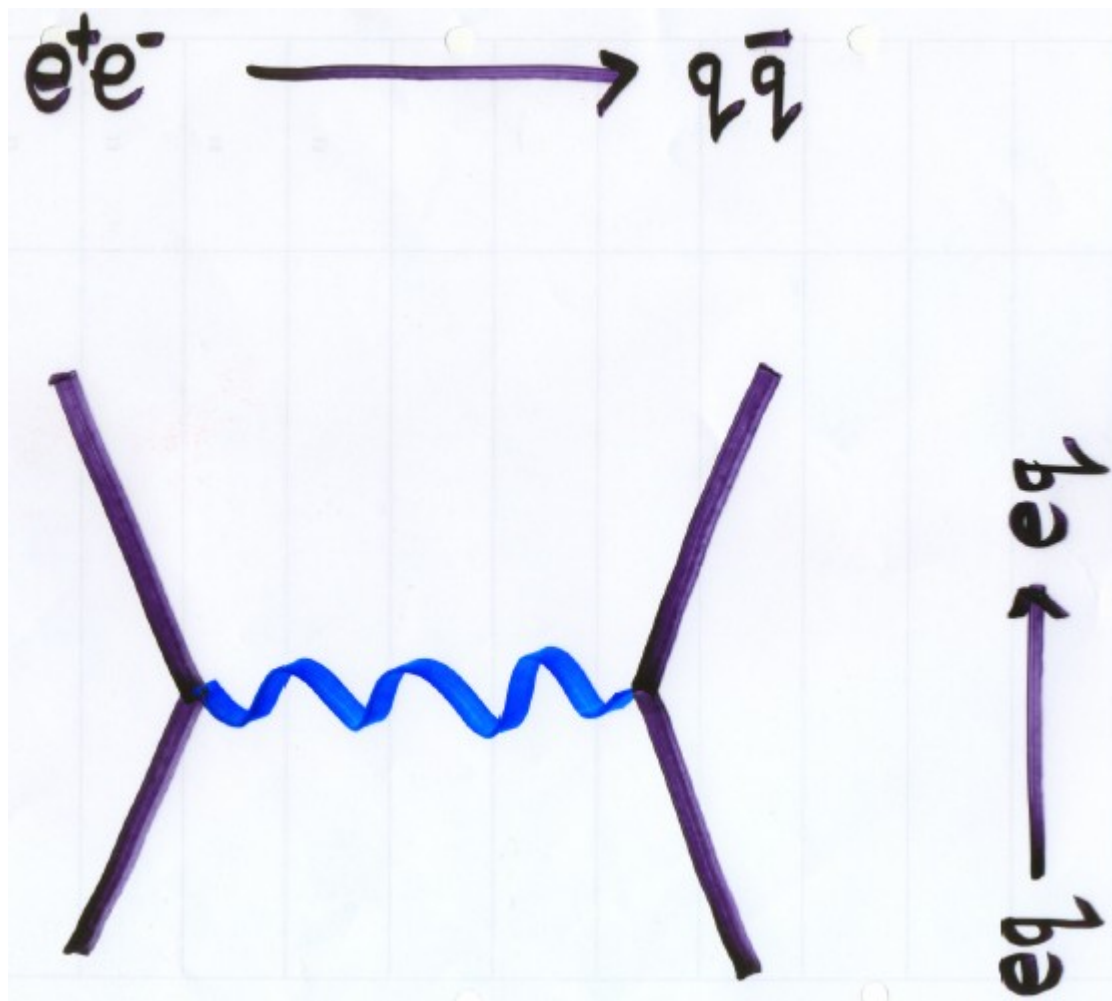
“rachunek zaburzeń QCD”

Biegająca stała sprzężenia – dane doświadczalne (2008)

Diagramy Feynmana dla oddziaływań elektromagnetycznych

Nośniki sił

foton

e-m

gluon

silne

Diagram Feynmana dla QCD analogicznie

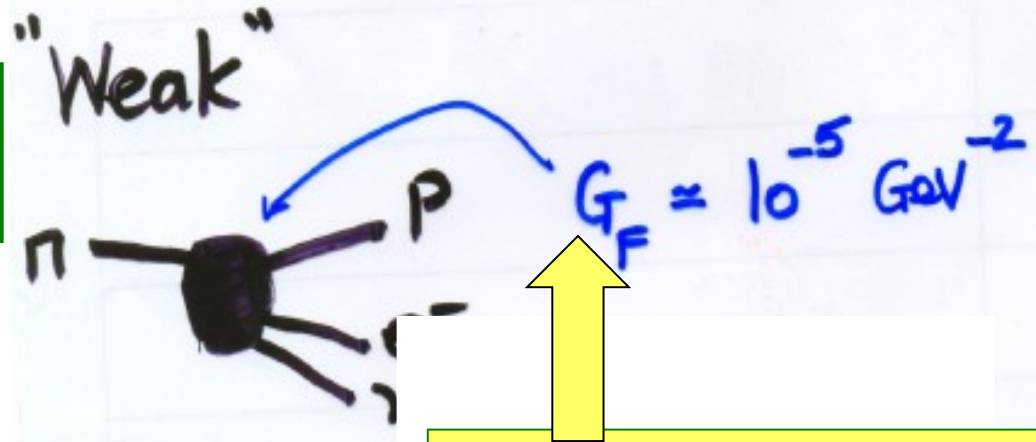
QED: elektron; pozyton; foton

QCD: kwark; antykwark; gluon

Historia elektroslabych oddziaływań wg F. Ciosa

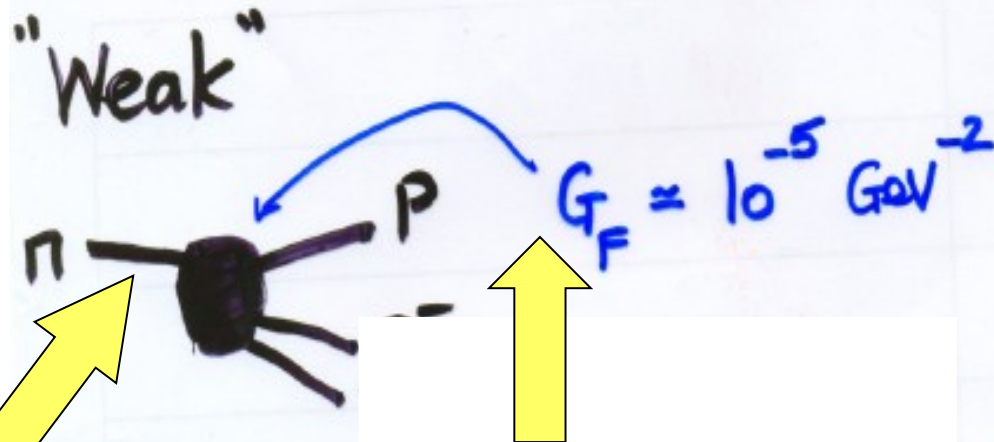
Sily słabe

**Model Fermiego (1934)
Dla rozpadu beta neutronu**

**Efektywna „siła”
“ G_F ” “stała Fermiego”
- wyznaczona z danych**

**Model Fermiego (1934)
Dla rozpadu beta n**

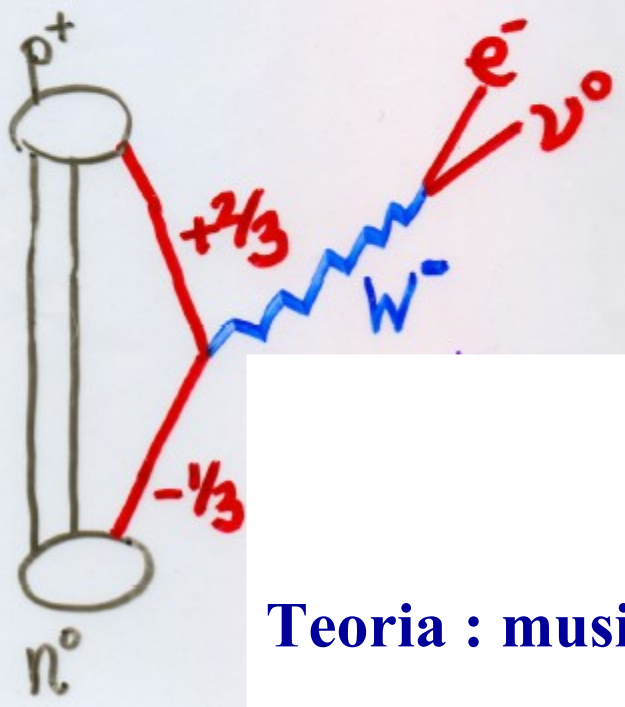

Teraz przyglądamy się tej czarnej skrzynce z dzisiejszą zdolnością rozdzielczą i widzimy wymianę bozonu W

Efektywna „siła”
“ G_F ” “stała Fermiego”
- wyznaczona z danych

foton	e-m
gluon	silne
W	słabe

Teoria : musi istnieć neutralny partner $W^{+/-} \Rightarrow Z$ odkryty

The Electroweak Story F. Close

1864

Maxwell unifies electricity and magnetism
→ electromagnetism

100 years later

Glashow Salam Weinberg propose unification of Electromagnetic and weak electro-weak

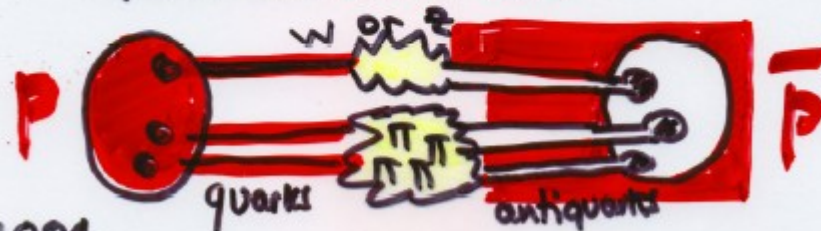
They use Higgs mechanism

→ predict force carriers

→ masses predicted. $W^+ W^- Z^0$ $(m_\gamma = 0)!$

1983-84

W and Z particles found by CERN experiments UA1 + UA2

1984

Rubbia + van der Meer → Nobel Prize

1989-95 LEP

Tune $E_+ + E_- = M_Z c^2 = 91 \text{ GeV}$

LEP 4 experiments
20 million Z^0

Z rozpada się demokratycznie na

$q\bar{q}$ e^+e^- $\mu^+\mu^-$ $\tau^+\tau^-$
 $\nu_e\bar{\nu}_e$ $\nu_\mu\bar{\nu}_\mu$ $\nu_\tau\bar{\nu}_\tau$ .....

1/czas życia
 ~ liczba dziur
 ~ liczba
 różnych rozpadów

e-

Czas życia bozonu Z

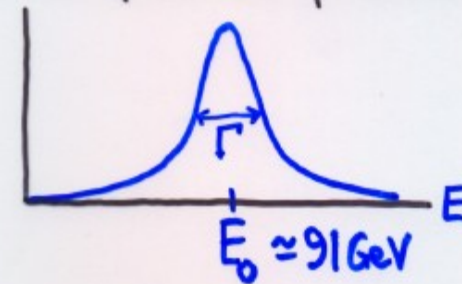
Zasada nieoznaczoności Heisenberga

$$\Delta E \Delta t = 6 \cdot 10^{-25} \text{ GeV/sec}$$

jeżeli Δt – czas życia cząstki
to

$$\Rightarrow \Delta E = \Delta M c^2 = \frac{6 \times 10^{-25} \text{ GeV}}{\Delta t \text{ (sec)}}$$

$e^+e^- \rightarrow Z$ (production probability)

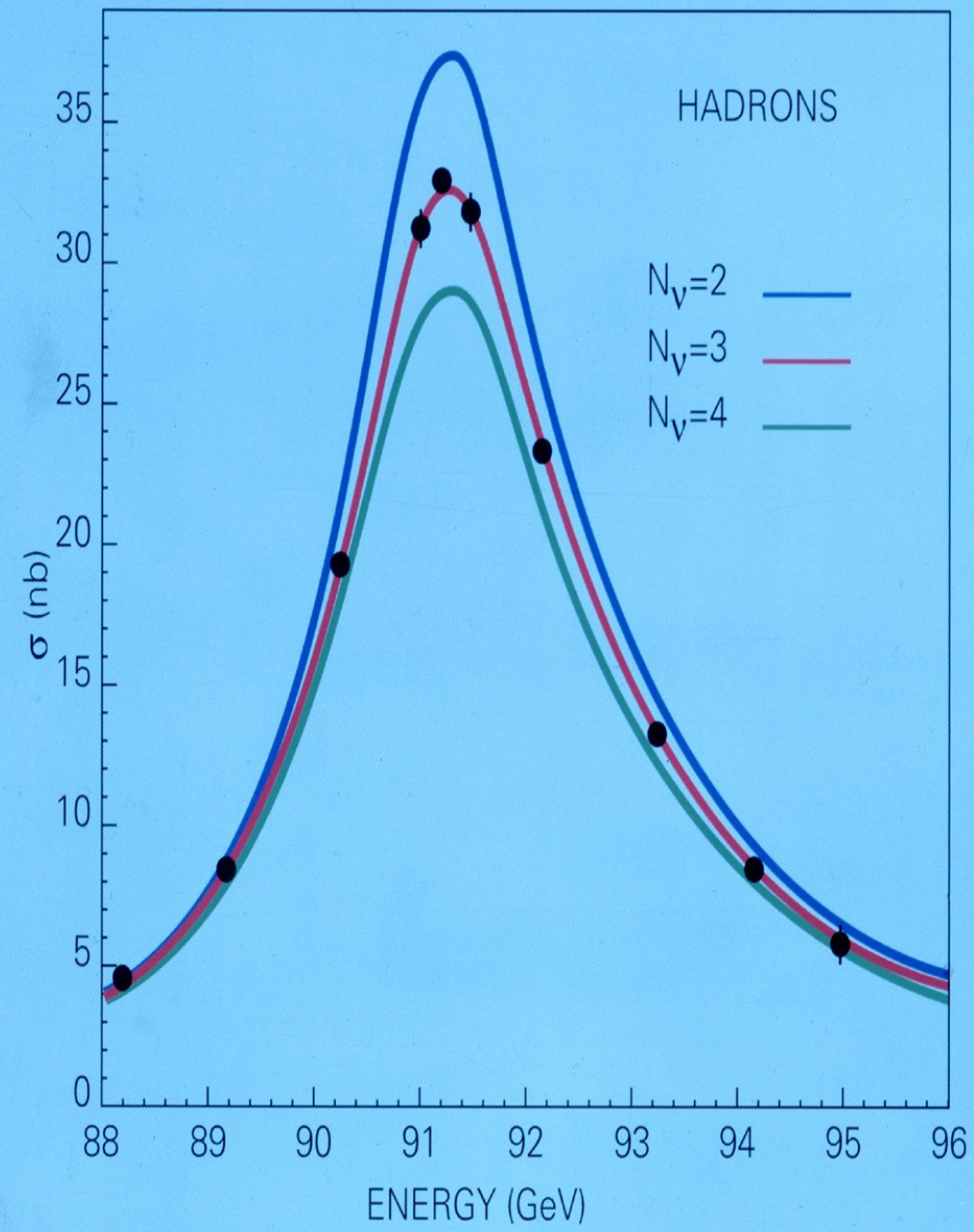

$$\Gamma = \Delta E = 2.5 \text{ GeV}$$

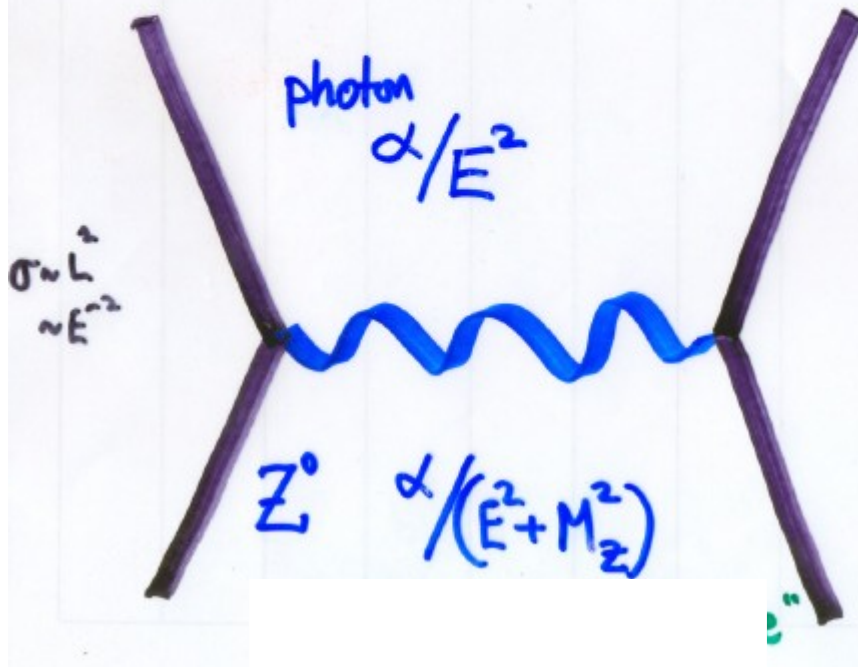
Czas życia

$$= 10^{-25} \text{ sec}$$

ALEPH

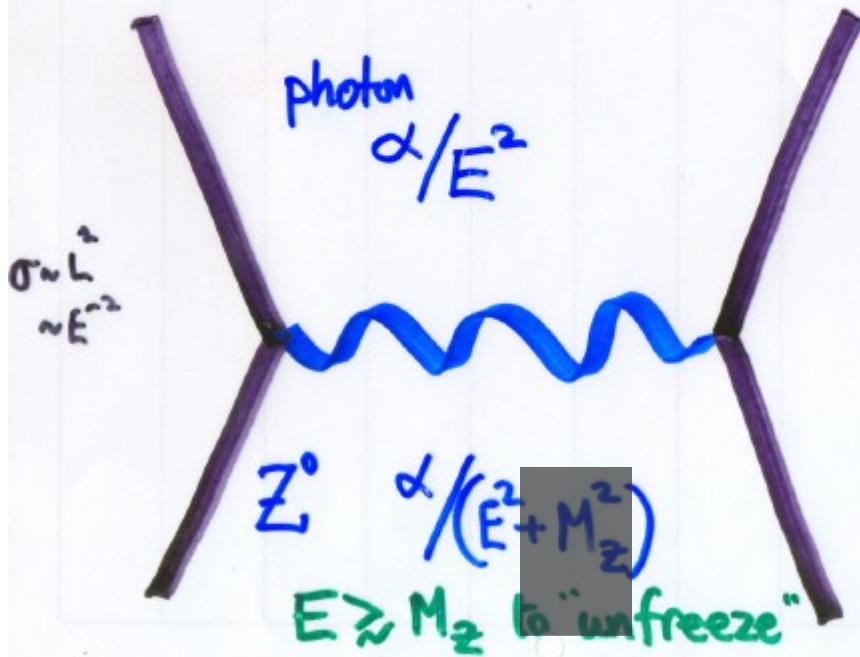

Wymiana bozonu Z i fotonu - porównanie

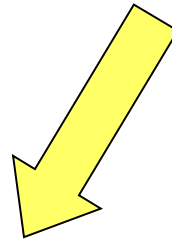
Reguła Feynmana

Jeżeli energię E przenosi
“wirtualna”
cząstka (foton; Z)
to czynnik $1/(E^2 + M^2)$

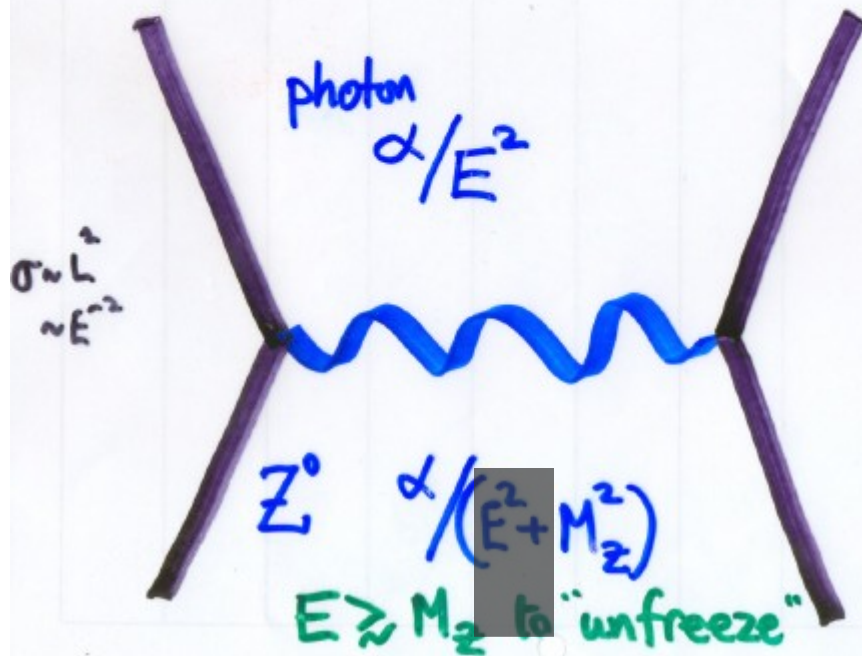

Reguła Feynmana

Jeżeli energię E przenosi
 "wirtualna"
 cząstka (foton; Z)
 to czynnik $1/(E^2 + M^2)$

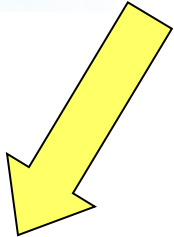

Dla $E \gg M$ to w przybliżeniu czynnik $1/E^2$ ...jak dla fotonu

Reguła Feynmana

Jeżeli energię E przenosi "wirtualna" cząstka (foton; Z) to czynnik $1/(E^2 + M^2)$

Dla $E \gg M$ to w przybliżeniu czynnik $1/E^2$ ...jak dla fotonu

Dla $E \ll M$ to tylko $1/M^2$

$$\sigma \sim L^2 \\ \sim E^{-2}$$

Model Fermiego

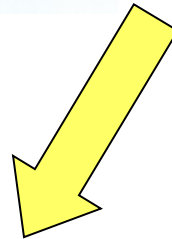
photon
 $\propto 1/E^2$

$Z^0 \propto 1/(E^2 + M_Z^2)$

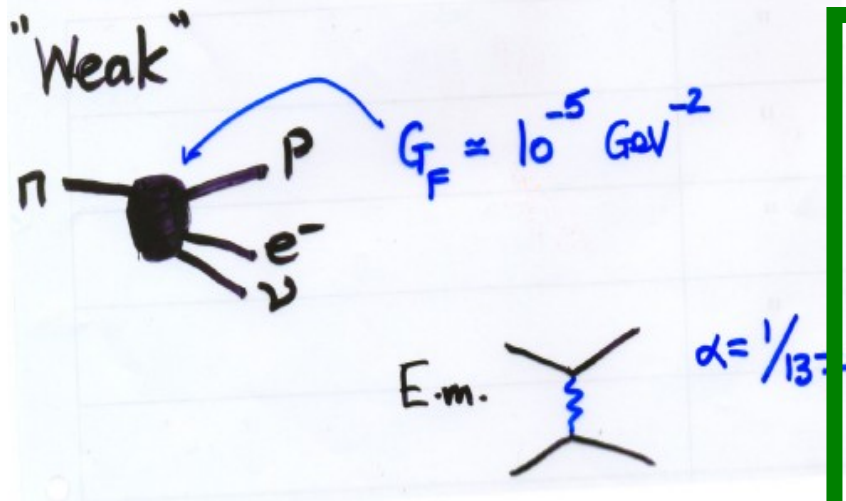
$E \gtrsim M_Z$ to "unfreeze"

Reguła Feynmana

Jeżeli energię E przenosi
"wirtualna"
cząstka (foton; Z)
to czynnik $1/(E^2 + M^2)$

Dla $E \ll M$ to tylko $1/M^2$

Czy "słaba siła" bo sprzężenie małe, czy dlatego, że masa W duża??

Odpowiedź = duża masa W

Model Weinberga-Salama

Masa bozonu $W^{+/-} = 80 \text{ GeV}$

Masa bozonu Z 91 GeV

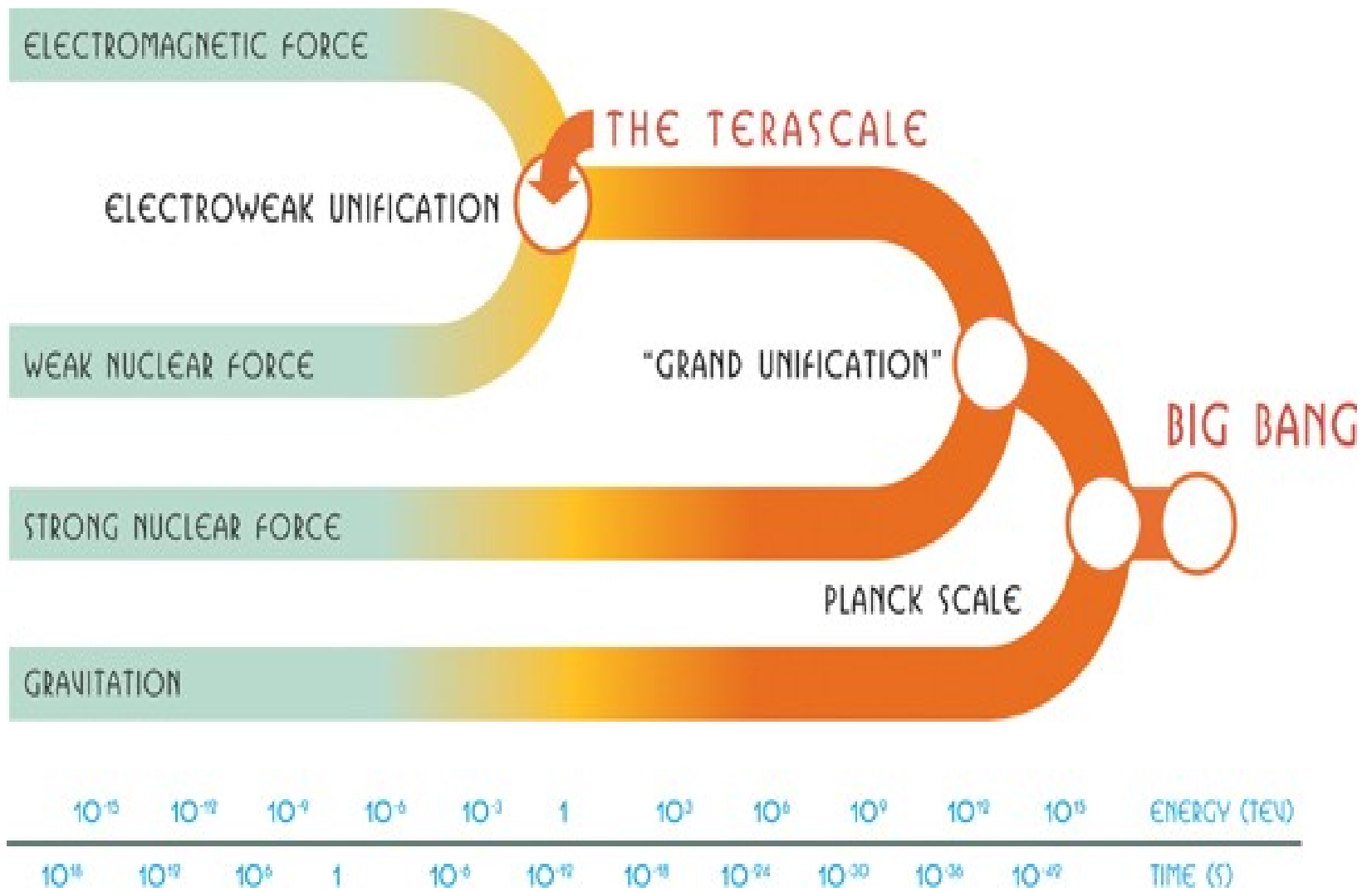
jedyne masywne nośniki fundamentalne

Oddziaływania słabe i e-m – podobna „siła”
oddziaływania dla dużych energii $\sim 1 \text{ TeV}$

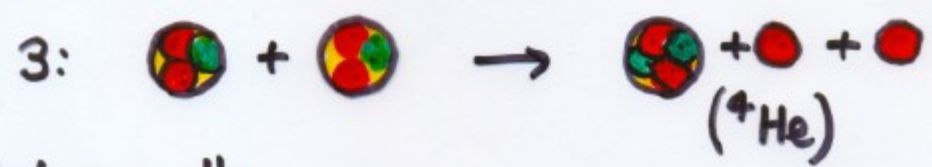
Opis teoretyczny wspólny $\rightarrow$ oddz. elektroslabe

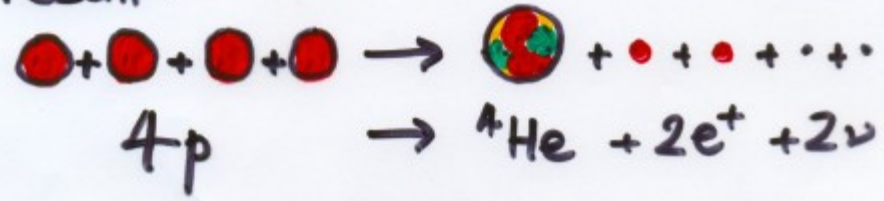
UNIFIKACJA

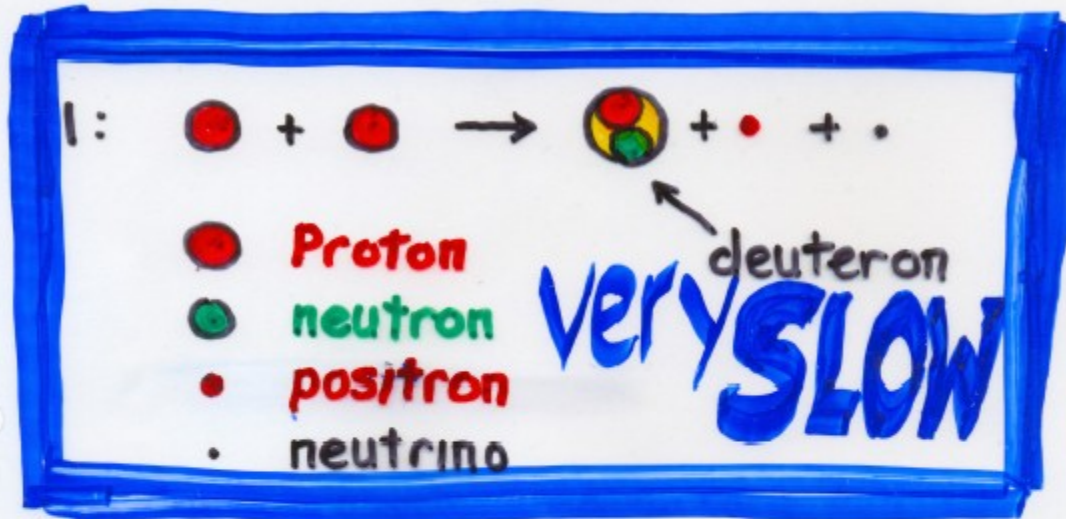
At the heart of the Sun:

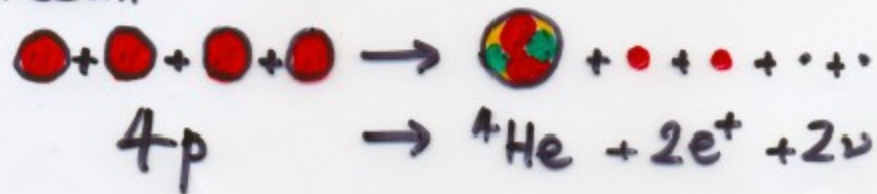
Net result:

At the heart of the Sun:

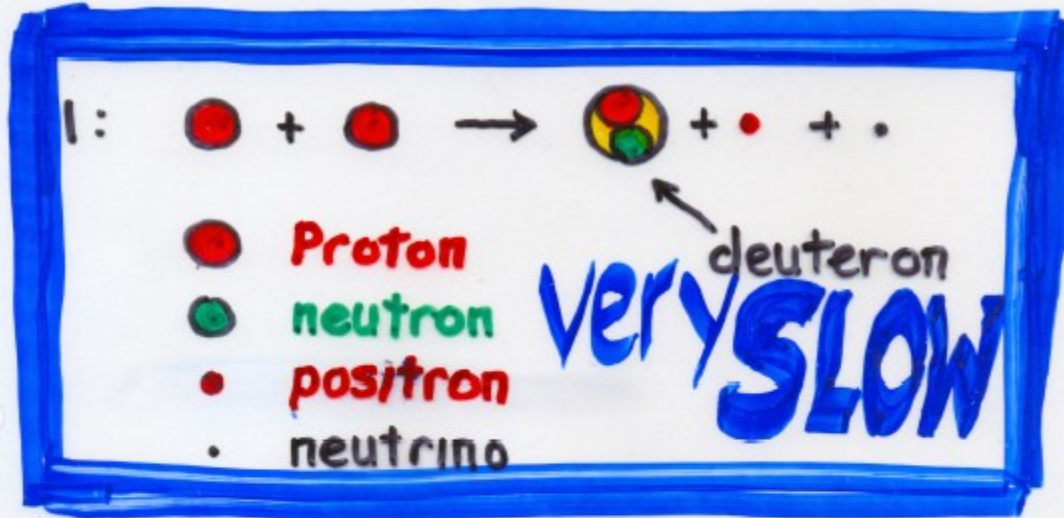

Net result:

$\Delta E = \Delta M c^2: \quad ^4\text{He} + 4p \approx 28\text{MeV}$

At the heart of the Sun:

WEAK

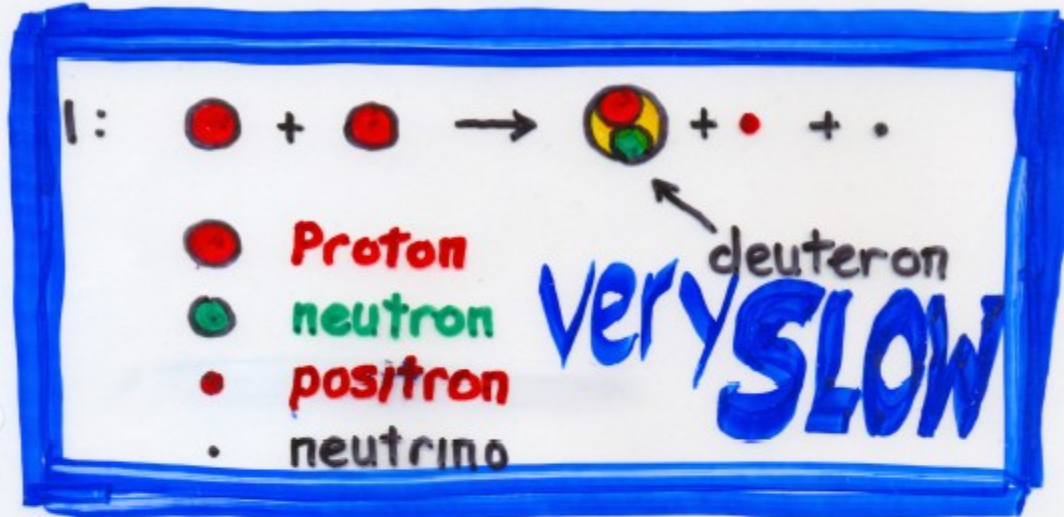
STRONG

Net result:

$\Delta E = \Delta M c^2: \quad ^4\text{He} + 4p \approx 28\text{MeV}$

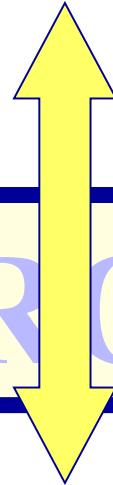
At the heart of the Sun:

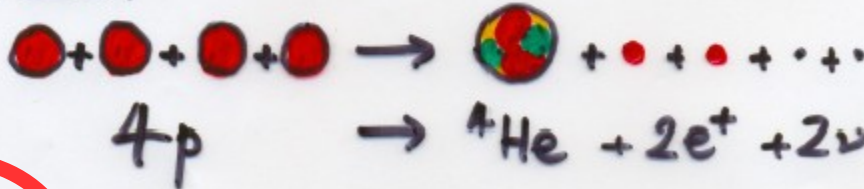
WEAK

STRONG

Net result:

→ dlatego Słońce
świeci od 5 Miliardów
lat i rozwinęło się życie

$\Delta E = \Delta M c^2: {}^4\text{He} + 4p \approx 28\text{MeV}$

▲ wypromieniowana energia

Słabe oddziaływania słabe w Słońcu .

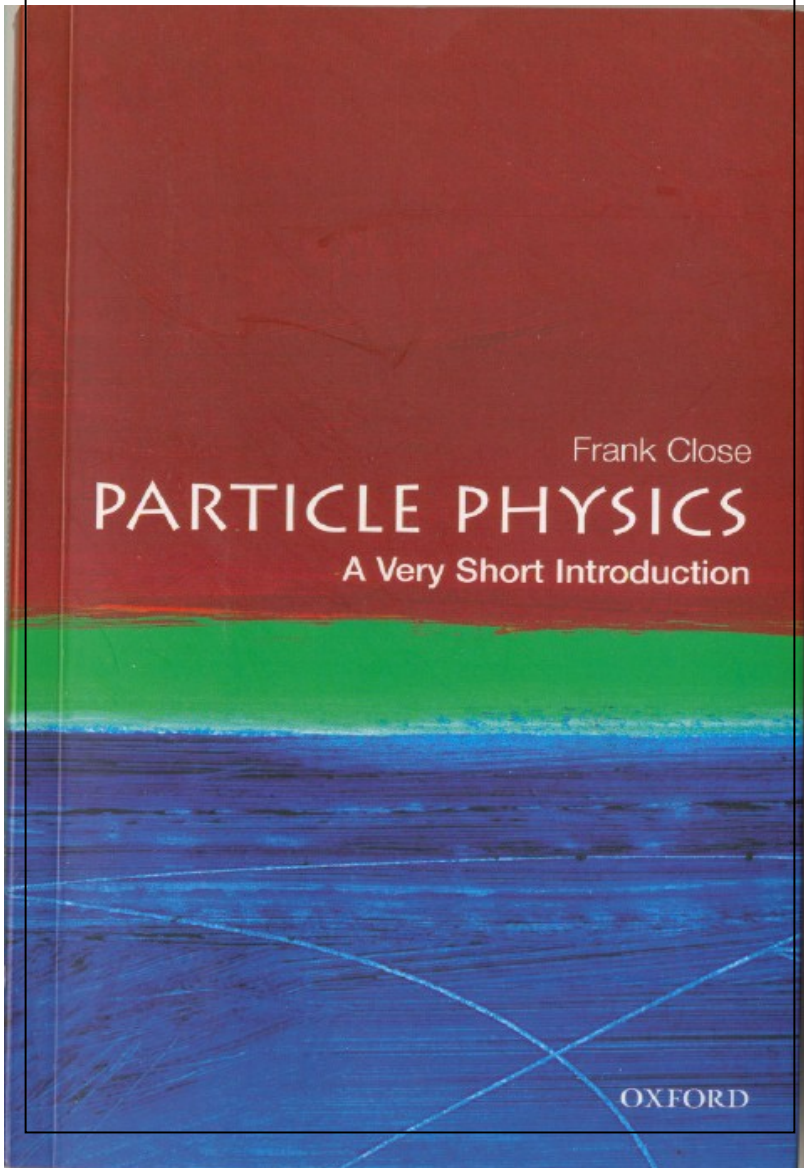
..ponieważ $10,000,000\text{K} \sim 1 \text{ keV} \ll 80 \text{ GeV}$

**...to dlatego Słońce tak długo aktywne
że mogliśmy powstać i prowadzić te rozmowę**

→ We exist because $M(W)$ is not zero

→ Mass matters

A Very Short Introduction

Coming out in December

NEW

THE COSMIC ONION

Quarks and the Nature of the Universe

Frank Close

CEL teoretyka

**.. dotrzeć do tych uniwersalnych
elementarnych praw przyrody,
z których kosmos może być
zbudowany przez czyste
wnioskowanie**

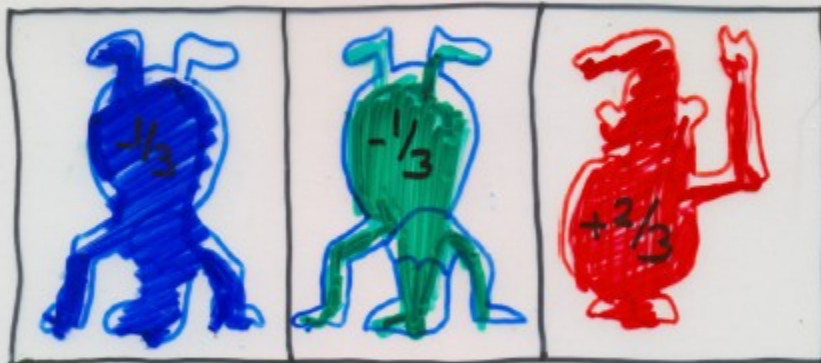
Albert Einstein

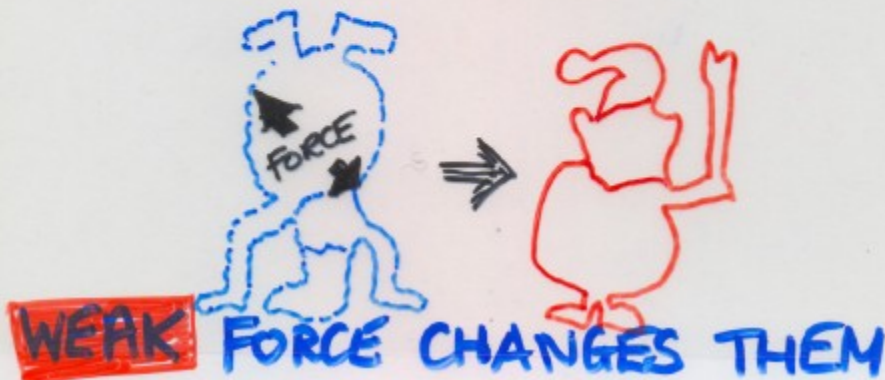
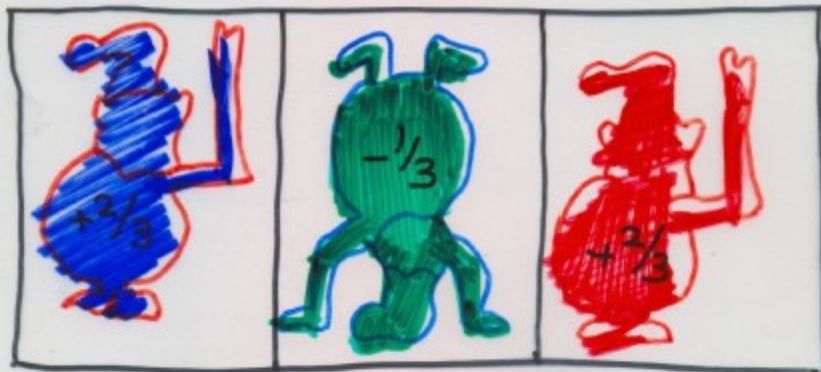
1960s QUARKS

STRONG force gives them

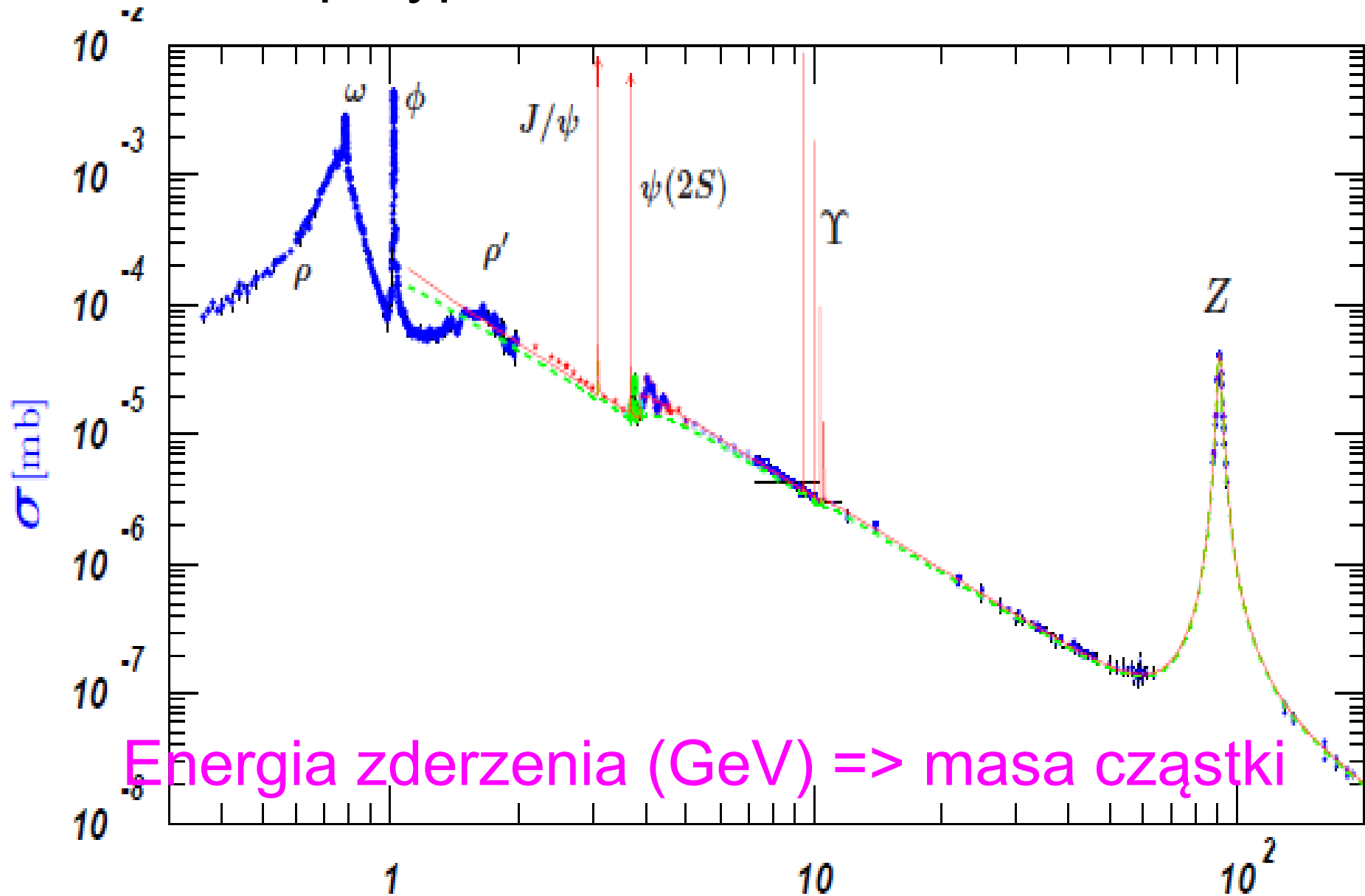
n^0

p^+

Liczba przypadków w zderzeniach e^+e^-

Odkrycie spinu elektronu

<http://www.lorentz.leidenuniv.nl/history/spin/goudsmit.html>

Leiden 1924. From left to right: Dieke, Goudsmit, Tinbergen, Ehrenfest, Kronig, Fermi.
Note: Tinbergen later changed from physics to economy and became the first Nobel laureate in economy (1969).